

R G T

Revista Galega de Teatro Primavera 2009 Número 58

TEXTOS / 55

Ida e volta, de Xosé Manuel Pazos
e
Memoria, de Sonia Torre

Os textos:

Deus está de vacacións, de Anxos Sumai (RGT56)

Dúas mamás, de Cándido Pazó (RGT57)

Ida e volta, de Xosé Manuel Pazos Varela (RGT58)

Memoria, de Sonia Torre Delgado (RGT58)

foron escritos para o espectáculo *Emigrados*, de Teatro de Ningures.

Dito proxecto obtivo o Premio Max 2008 ao mellor texto teatral en lingua galega.

Todos os nomes Manuel

*Atruena la razón en marcha:
es el fin de la opresión.*

Hai nesta peza de Xosé Manuel Pazos temas, motivos, situacións, conflitos e personaxes que son perfectamente reconóecibles e identificables na xeografía humana, social e cultural desa Galicia irreducta e ferida que vai de Rosalía de Castro a Celso Emilio Ferreiro, de Manuel Lugrís Freire a Roberto Vidal Bolaño. Na Galicia de agora mesmo, tamén. Son personaxes que definen a nosa esencia como pobo, pero tamén a definen nunha perspectiva máis próxima, a familiar. Todos somos, en efecto, Manuel, porque todos nos chamamos Manuel, ou, por dicilo doutra maneira, no nome de Manuel temos todos os nomes que queiramos ter. Todas e todos, máis ou menos, temos un Manuel nas nosas vidas, nas historias dos demais que son parte das nosas vidas, porque a nosa nada sería sen a deles.

Conservo con afecto a foto do tío Manuel, un meu tío bisavó que marchou para Cuba alá polo ano dezaseis ou dezasete e xamais volveu. Na foto sepia que gardo coma un tesouro, aparece vestido de traxe e cun habano na man, e cos zapatos ben lustrados, e alégrome que soubese coidar ese detalle, que por veces delata a quen se recompon para ese instante fugaz de gloria. Hai anos nun concerto moi requintado dunha banda de vila con aires de cidade, un señor achegouse ao director da orquestra para felicitalo, e na orella daquel home de frac, peiteado con lustre, deixou caer unha nota irónica “moi bien, moi bien, pero para a próxima limpia os zapatíños”. Pola volta da foto, o meu tío Manuel quixo facer unha dedicatoria ao uso: “Para mi madre de éste su hijo que la quiere y no la olvida”. A sinatura, por man interposta, dicía, Manuel Cajigal Yllanes, La Habana, 1918. Marchou e non volveu nunca; escribiu unhas poucas cartas e nada máis. Súa irmá, a miña tía María, sempre falaba del cun pouso de tristura enorme, unha tristura moi fonda, ancestral e tribal. Pouco más sei do meu tío Manuel, pero cando miro cos seus ollos tristes as paisaxes da súa infancia, que tamén foron as da miña propia infancia, comprobo que xa nada é o que foi. Nin será.

Polos cemiterios de Cuba, de Arxentina, de Filipinas..., aboian as memorias dunha Galicia que xa nunca será. Memorias dun país atrasado, de certo, pero fermoso; agrario e ancorado na Idade Media, pero con posibilidades infindas, todas esas posibilidades que se foron negando unha tras outra, ata chegar ao insufrible desastre actual. A historia de Galicia é a historia dun fracaso permanente, recorrente. A emigración é o indicio máis evidente e incontestable dese fracaso. E Galicia nin sempre foi terra de emigrantes.

O fracaso colectivo tamén se instala no nivel individual, e dentro nese nivel no plano psicolóxico. O fracaso enferma, sobre todo cando a xente se alimenta de ausencias e de bágoas. A presenza, en moitos casos, ármase sobre unha ausencia permanente, constante; unha ausencia que aumenta os baleiros das vivencias, que encolle a alma ata esfuracala e esnaquizala. Os emigrados viven coa ánima esgazada, porque non son de ningures, nin son de aquí nin son de acolá, deixan de ser galegos mais non por iso se converten en arxentinos ou cubanos.... Son seres sen terra, parias sen patria, e cando digo patria falo daquela que de verdade importa, a patria da memoria, a patria das lembranzas, a patria da infancia. A presenza entón convértese nunha aporía, nunha transición constante entre o ser e o non ser. Os emigrantes tamén viven instalados nesa dúbida existencial do príncipe Hamlet, tamén padecen “*the slings and arrows of outrageous fortune*”. Unha fortuna atroz, certamente. Haberá unha palabra máis dura que esa: atroz?

Canta razón tiña o Kavafis aquel, poeta grego habitante errante da inmensa Alexandreia, ao sinalar que a cidade é sempre a mesma, porque por moito que vayamos e veñamos, a cidade sempre vai con

nós, e a vida que aquí perdemos está perdida para sempre. As idas e as voltas sempre conducen ao mesmo lugar, un lugar atroz. *Ida e volta*, equivale, na miña lectura, a unha sorte de xogo imposible: entre un ser que non se pode ser, e un non ser que aspira, sen posibilidade ningunha, a ser; unha especie de ser sen xamais ser, ou de non ser querendo ser...; e por ese camiño chegamos, de certo, á aporía. E coa aporía irrompe o rachón do ser, que se esgaza en dous, e a dualidade instálase na existencia, como a esquizofrenia. E levamos unha vida sobre mentres camiñamos pola Avenida Belgrano, coa mente alá e co corpo aquí, coa mente alá e coa palabra aquí. Unha arela imposible como depositar flores nun cemiterio asolagado. Coas bágoas, os remorsos, as ausencias.

Pero todos viven na aporía. Non só os que marcharon, senón tamén os que quedan. "Vivir co que non temos", di a nai de Manuel. Velaí unha frase dunha lucidez atroz, dunha contundencia extrema, que reflicte a conciencia absoluta da derrota e o recoñecemento absoluto do desvaleamento, e que só poden articular os pobres da terra, aqueles que nada teñen nin nada terán, aqueles que nin sequera se poden alimentar de soños, porque nin hai soños para elas, as más, ou para eles. Conteui hai tempo como un día en Londres, contempléi unha escena arrepiante ás portas do Instituto das Ciencias e a Tecnoloxía de Londres, nun dos seus barrios más exclusivos e excluíntes. Sigo sen poder esquecer aquel home que compartía cos seus catro fillos, todos tan novos, un coche escanastrado que fora morrer alí mesmo. Un home coa cerna dos derrotados e vencidos e coa mirada más limpia e digna que xamais teña visto. Esa mesma é a conciencia da derrota que habita nesa frase terrible.

Pero nese vivir malamente co que non temos, nin teremos, tamén se inclúen as persoas que tampouco non temos, as que se foron. Pois todos teñen que vivir cos ausentes, os que se foron e os que quedaron, e a ausencia convértese así nunha lousa que esvaece a presenza, que a torna case imposible, porque pensando nos ausentes un non acaba de estar, nin de ser. Na fin todos se alimentan, queiran non queiran, do que non teñen, do que van perdendo día a día, mesmo do que perden cando morren, cando a xeografía das súas vidas desaparece para sempre, soterrada en urbanizacións, encoros, portos exteriores, portos interiores e parques industriais. Progreso todo o que se queira, e más, pero con sentido.

Este texto de Xosé Manuel Pazos reflicte todo iso que provoca a emigración, de maneira moi condensada, mesmo abrindo unha ponte entre todas as emigracións dos galegos (e das galegas!, a peor de todas) ao longo do século vinte, desde os que se amorearon en Bos Aires ata os que fuxiron para Suíza ou Alemaña. E sempre a mesma trela, sempre a mesma historia de viúvas de vivos, de pais sen fillos e de fillos sen pai, de nais que agardan ou maldicen e de mulleres abandonadas, consumidas na ausencia e atrapadas pola presenza invisible dos ausentes. Lendo este texto vén á nosa lembranza aquelloutro drama que Antón Villar Ponte titulara *Almas mortas*, e que afondaba nos mesmos problemas. Sorprende comprobar como a pesar do paso dos anos os discursos son tan similares e concluíntes na desgraza. Loita de clases.

Ida e volta, que formou parte da estada textual do espectáculo *Emigrados*, de Teatro de Ningures, supón unha mirada crítica a un fenómeno que áinda hoxe ten actualidade considerable, porque as remesas humanas, infelizmente, van e veñen dun país a outro, de xeito que en todos os países, non só en Galicia, hai persoas que se chaman Manuel ou Amanda, ou Nai ou Avoa. En todas partes pois hai dramas tan intensos como este que agora presentamos. Pois iso, o xénero humano... e a internacional.

Manuel F. Vieites

IDA E VOLTA (TAXI)

"Máis dunha vez síntome expulsado,
e devezo por volver ao exilio que me expulsa,
mais daquela paréceme que xa non pertenzo a ninguén
nín a ningures..."

I

MANUEL.- (*Chegando a un outeiro*) Veña, un pouquiño máis, que xa chegamos. Non se me quede atrás agora.

AMANDA.- (*Dende fóra áinda*) Lévame dicindo o mesmo dende hai polo menos media hora.

MANUEL.- Pero o caso é que agora é verdade. De feito eu xa cheguei.

AMANDA.- (*Aparecendo*) Pois daquela, eu tamén cheguei... (*Mira cara abaixo a un hipotético val, mais non ve nada*) ... E..?

MANUEL.- E, que?

AMANDA.- E Vilar do Río?

MANUEL.- Ben, dende aquí realmente o que se ve é o río. Mellor dito, o encoro. Vilar está debaixo, afogada. Pero vostede xa o sabía.

AMANDA.- Sabía, sí, áinda que eu pensaba...

MANUEL.- Que algunha cousa quedaría de testemuño.

AMANDA.- Exactamente.

MANUEL.- Pois xa ve, ou mellor, falando con propiedade, xa non ve... nada. Só a largura do río e aló, ao fondo, a represa do encoro.

AMANDA.- E as casas? A igrexa? A escola? O cemiterio?

MANUEL.- Nada. A aldea estaba no val, á beira mesmo do río. A escola era unha casa máis, a igrexa estaba no medio e o cemiterio un pouco máis arriba, pero tamén asulagado. E castelo no alto non lle había, pra que fixese agora de sentinela. Precisamente en Vilar está a parte máis fonda do encoro.

AMANDA.- E áinda foi unha feliz casualidade atopar un taxista que coñecese tan ben este lugar que non existe.

MANUEL.- Casualidade non, foi procurado.

AMANDA.- Como di?

MANUEL.- Si, cando avisaron da central que había unha viaxe á presa de Vilar, presenteíme voluntario.

AMANDA.- E iso por que?

MANUEL.- Primeiro, porque debo ser o único taxista que coñece o sitio exacto, e segundo, porque así aproveitaba e tamén me achegaba eu, que xa había tempo... (*Diante da cara de incredulidade dela*) E vostede tamén sae gañando: só lle vou cobrar a viaxe, non a espera.

AMANDA.- (*Sorprendida*) Ah, grazas!

MANUEL.- E xa postos, voulle contar un terceiro motivo: tiña moita curiosidade por saber quen raio quería facer unha viaxe en taxi a Vilar do Río.

AMANDA.- É tan raro iso?

MANUEL.- Raro non, rarísimo! Isto non é zona turística. Aquí non hai nada que ver. E se viñese de caza ou de pesca non ía coller un taxi, digo eu, non?

AMANDA.- Si, claro. E dígame...

MANUEL.- Manuel.

AMANDA.- Manuel... como é que sabe tanto do lugar?

MANUEL.- Porque nacín aquí.

AMANDA.- (*Ilumínaselle a cara*) Non me diga que naceu aquí?

MANUEL.- Precisamente acabo de dicirlo, si.

AMANDA.- Que feliz coincidencia!

MANUEL.- Pois coincidencia tampouco, porque vostede está claro que non é daquí. E, ao que se ve, nin sequera de cerca.

AMANDA.- Non, máis ben de lonxe, do outro lado do océano. Pero hai alguén moi querido pra min que si que era de aquí.

MANUEL.- Algún familiar?

AMANDA.- E ben achegado: meu pai.

MANUEL.- Seu pai era de Vilar? Agora si que se pode falar de coincidencia.

AMANDA.- Mesmo no nome.

MANUEL.- En que nome?

AMANDA.- No seu... e no del. Chamábase Manuel, coma vostede.

MANUEL.- Non todos os da aldea se chamaban así, pero a verdade é que houbo varios, si.

AMANDA.- E que emigrasen á Arxentina?

MANUEL.- Deses más aínda, Manolos e non Manolos. Dalgúns aínda me lembro eu. (*De súpeto, sombrizo*) Outros marcharon antes de que nacera (*Recuperando unha falsa normalidade*) Non vaia pensar que son tan vello como pra ter coñecido a seu pai antes de irse.

AMANDA.- Non, eu, perdoe... non pretendía.

MANUEL.- Xa o sei, muller, era unha brincadeira. O certo é que teño os meus anos, pero só lle vin marchar os últimos que embarcaron prás Américas. Os más deles seica emigraran xa cando eu nacín... (*Escápaseelle*) Coma meu pai.

AMANDA.- Seu pai tamén?

MANUEL.- Si, outro Manuel, xa ve. Marchou e non volveu, coma outros moitos. Medrei nunha aldea sen homes, entre algúns vellos, moi poucos cativos e, iso si, viuvas, moitas viuvas.

AMANDA.- Desculpe, pero non o entendo.

MANUEL.- Mire, vostede tivo sorte. Seu pai foise de aquí e fabricouna aló, como é evidente. E aló a tivo súa nai e a criaron entre os dous, seguro.

AMANDA.- Si, claro.

MANUEL.- Pois aquí non foi tan claro. Daquí marcharon deixando algúns muller e fillos, e todos, ou case todos, pais ou nais. Co tempo, con moito tempo, volveron uns poucos que fixeran cartiños, e ningún pra quedar. Pero os más deles non, dos más non se volveu saber nada. Pobre ninguén voltaba, nin sequera a morrer.

AMANDA.- E seu pai?

MANUEL.- Eu que sei! Nin o cheguei a coñecer. Deixoume sementado e marchou. Seica ía volver prá colleita. Pero entre o dito e o feito non hai camiño derecho. E o del debéuselle torcer moito, porque se perdeu.

AMANDA.- E non soubo nada en todos estes anos? Onde está, que foi da súa vida.

MANUEL.- Nin da súa vida nin da súa morte, se é que xa lle chegou, que a min tanto me ten... (*Cambiando de tema*) Pero mire que non son eu quen paga un taxi un domingo pra volver á orixe, e menos aínda pra falar de meu pai... É vostede a que se achegou aquí polo seu, ou xa non se lembra?

AMANDA.- Desculpe, perdoe, ten razón...

MANUEL.- Non teño nada que perdoar. Eu dígollo pra que non se distraia con outras andrómenas... E agora vaime perdoar vostede a min, pero... que pode quedar aquí de seu pai que queira ver?

AMANDA.- De meu pai xa ve que nada. A casa na que se criou, a igrexa en que o bautizaron, os camiños que andou... está todo baixo a auga. E ademais, tampouco é que tivesen interese pra min.

MANUEL.- Entón, paga vostede un taxi por nada?

AMANDA.- Por nada non. Eu non dixen tal cousa. Meu pai, coma os outros, tamén deixou aquí unha familia: a súa nai viuva. E nunca a recuperou tampouco. Gustaríame achegarme un pouco más ao cemiterio.

MANUEL.- Máis non se pode. Hai moita pendente e sen carroiro ningún. Se o que busca é falarlle á súa avoa, fágao dende aquí, se quere. Eu tamén o fago de cando en vez coa miña. E asegúrolle que me escoita.

AMANDA.- E como pode sabelo?

MANUEL.- Seino porque a sinto... (*Baixiño*) Ás veces mesmo podo vela.

AMANDA.- Non me asuste, Manuel, faga o favor.

MANUEL.- Vostede que pensa? Que lle estou a falar de Santas Compañas e procesións de

defuntos? Non, non, que va. Cando a vexo, ela está descansando e sorrindo por fin. Iso non pode asustar a ninguén. Sabe vostede que, en vida, non a vin nunca rir?

VOZ DA AVOA.- "Na vida non hai nada pra tomar de risa".

MANUEL.- ... Era unha das súas frases repetidas...

II

*Marchei unha serán nunha dorna de néboa,
a pomba dunha man bulía na ribeira,
soio ficaba eu, soia quedaba a terra,
sobre as roleiras vagas a bágoa dunha estrela.*

(No comedor dunha casa pobre de aldea están Elvira, NAI de MANUEL e Virxinia, AVOA por parte de PAI)

NAI.- (Á sogra) Teño unha gran noticia prao Manuel... E pra vostede tamén, claro.

AVOA.- Estás preñada.

NAI.- Como puido saberlo?

AVOA.- Porque é a única boa nova que podías ter. Ou é que aquí pode haber outras?... E porque é o natural, que xa vai pra un ano que casastes... Estás segura?

NAI.- Segura, si, xa contei tres faltas.

AVOA.- Pois agarda pola cuarta pra dicirlo. Ás veces hai desarranxos no corpo das mulleres e despois non sempre é ouro o que reloce.

NAI.- Ouro, prata e pedras preciosas, todo xunto. Estou ben segura do que falo.

AVOA.- Pois, ala, outra boca que manter.

NAI.- Muller, non o diga vostede así. Onde comen tres comen catro.

AVOA.- Comen catro, si, pero menos cantidade, que o alimento non se estira.

NAI.- ...E esta boquiña aínda vai estar un tempo dentro, comendo do que eu coma.

AVOA.- O que quere dicir que es ti quen vai ter que comer por dous.

NAI.- Dende logo, como é! Espero que o seu fillo, polo menos, colla a cousa con máis alegría.

AVOA.- Seguro que sí, os homes ilusiónanse a correr, pero tamén son os primeiros en abaterse e renunciar... E eu non dixen que non me dera alegría. Claro que me alegro! Pero tampouco non me vou poñer a brincar ou botarme a rir coma unha tola. Primeiro, porque aos meus anos xa non estou pra iso, pero ademais é que na vida non hai nada pra tomar de risa.

NAI.- Non me fale de anos. Xa rirá e choutará ben cando chegue o netiño. Quen a vai ver!

AVOA.- Haberá que crialo o mellor que se poida, pero unha muller, nai ou avoa, non pode nunca perder a seriedade.

PAI.- (*Aparecendo na porta*) E un home áinda menos. De que se fala?

AVOA.- Chegas tarde.

PAI.- Chego, pero tiven que rematar coa cava antes de vir.

AVOA.- Mañá é outro día.

NAI.- Veña, senta, que che poño a cea.

PAI.- (*Á avoa*) Pra mañán xa hai traballo abondo. (*Á muller*) A verdade é que non traio fame. Merendei tarde.

NAI.- Nada, nada, ti vas cear como manda Deus... e nós obedecemos. (*Érguese para saír*)

PAI.- Deus mandará cear, e xantar, e almorzar. O que non manda é con que.

NAI.- (*Saíndo*) Non sexas herexe e non te queixes de vicio, que sempre se pode ir a peor.

PAI.- A peor, seguro; o que non se dá ido é a mellor. Deslóbome en terras que non son nosas e sempre é o amo o que leva o mellor da colleita.

AVOA.- Xa teu pai se deslombou denantes, e asegúroche que áinda había menos do que agora.

PAI.- Isto non é vida, madre. E eu non quero vivir coma meu pai. Non vou pasar a vida co espiñazo dobrado pra morrer despois novo e co espiñazo dobrado.

AVOA.- É vontade de Deus e non che queda outra.

PAI.- Claro que me queda. Deus non se mete nestas cousas. Aquí apodrece quen se conforma. E eu non me quero conformar. Podo marchar, ir procurar fóra o que aquí se me nega.

AVOA.- Nin pola cabeza se che pase, Deus che perdoe.

PAI.- E por que non? Outros marcharon antes. E Deus deixounos ir a todos.

AVOA.- E cantos voltaron?

PAI.- Non volveu o que non quixo. Ou o que non tiña nada aquí. O Horacio ou o Samuel si que volveron... e ricos.

AVOA.- Volveron pra non quedaren, que é como non voltar. O Samuel veu fachendear á aldea cunha americana doce anos despois de ter marchado, que nin ao enterro da súa nai foi quen de vir. E canto aturou aquí? Quince días mal contados, que a amiga seica non se lle afacía a estes neboeiros húmidos. E o Horacio que? Si, ese polo menos veu enterrar á muller, que murchou máis de dez anos soa. E dín as malas linguas que aló xa tiña outra pra lle quentar a cama.

PAI.- Disques de linguas podres ás que non se lles pode dar creto. Vou marchar, miña nai. E non me importa nada o que fixeran outros. Eu si vou regresar, que deixo muller e nai.

(*A NAI xa está de volta co prato na man na porta da cociña. Detense a escutar*)

AVOA.- Nai xa non vas atopar. E a muller seguro que ha estar seca... Pero áinda deixas máis, moito máis.

PAI.- Non hai nada máis de meu nesta pobreza. E mesmo que o houbese. Mesmo que deixase o tesouro más prezado, un fillo, por el había ter más forza áinda... pra me ir... e pra volver!

(Á NAI, co que escuta, caille o prato de caldo ao chan. O PAI vai onda ela e dalle un longo abrazo que é correspondido en silencio. Despois vai cara á vella, estática, que o recibe cunha sonora bofetada)

AVOA.- Ti non es fillo meu. Ti es outro covarde que quer fuxir do seu lugar... e dos seus. Ninguén pode fuxir do que está pra el. E se o fai, non ha volver nunca ao seu sitio.

PAI.- Hei volver, madre! Claro que hei volver! E a nosa vida ha ser outra dende entón.

(Achégase á súa muller, que chora, cóllea polos ombros e saen)

AVOA.- (Pra ela mesma) Non, a vida vai ser outra dende agora. E todo ha ser peor, moito peor áinda. Hannos comer os toxos e as silveiras. Todos queren fuxir e abandonar a terra. E a terra é coma un can que se se deixa abandonada asilvéstrase e cómenos aos poucos. Non se pode escapar da lei de Deus: "gañarás o pan co suor da túa fronte"... Mais eles escolleron ser da raza de Caín, condenados por sempre a andar "errantes" polo mundo. Non quero ser a nai doutro Caín. (Érguese, como se se dirixise á súa nora) Non lle deas o seu nome ao fillo que levas dentro. Non lle poñas Manuel, que o meu, o meu Manuel, escolleu a fuxida e o esquecemento.

NAI.- (Dende a porta, soa, e acariñando o seu ventre) Heille poñer Manuel, si señora, Manoliño, coma o pai, que está ben vivo e vai procurar vida. E cando volva, todo vai ir mellor do que vai hoxe. Eu non quero que marche, ben sabe Deus que non. A mí chégame ben co que aquí temos, e mesmo co que non temos. Mais non se pode loitar contra a vontade dun home que decide. A nós tócanos sufrir, traballar e agardar... agardar sempre.

AVOA.- Eu non agardo nada. Arestora é a terra a que agarda por min.

NAI.- E por todos, señora, que todos habemos ir a ela. Pero áinda nos queda moito camiño que rozar. Imos ter un cativo que criar e unha terra a que botarlle semente nós soas... ata que volva Manuel.

AVOA.- (Para si, como rezando) E Deus castigou a Caín por aquel horrible crime: "andarás por sempre errante polo mundo sen acougo en ningures"...

NAI.- Caín non atopou acougo, pero nós habémolo atopar.

(Escurece. Co son da serea dun barco de pasaxe aparecen homes e nenos con maletas, andando, sentados agardando, pasando pola alfândega... Imaxes que nos levan directamente ás vellas fotografías sobre a emigración e que reflictan perfectamente a dor da despedida e da perda da raíz)

III

“...Será un sinal de que nunca más
poderei non ser un exiliado?
De que acá ou alá ou en calquera lugar
sempre ha de haber alguén que me vixíe e pense...
E este, a que ven?”

(Outra vez no encoro de Vilar do Río)

AMANDA.- É curioso, non sei por que me veu agora á cabeza...

MANUEL.- O que?

AMANDA.- Algo que meu pai sempre dicía cando lle entraba a morriña... Citaba sempre a estirpe de Caín.

MANUEL.- Cousas do crego, supoño. Aos curas non lles gustaba nada que a xente se marchase. As súas terras quedaban a monte. Miña avoa tamén o dicía moitas veces. Mesmo a min, de pequerrecho, sempre me chamaba Caín cando a amolaba.

AMANDA.- Sabe? Hai unha cousa que sempre me estrañou no meu papá.

MANUEL.- Se só era unha...

AMANDA.- Unha cousa importante e que nunca cheguei a comprender. Dende que teño memoria non recibiu nunca unha carta da avoa.

MANUEL.- As avoas non sabían escribir. E el, facíao?

AMANDA.- A verdade é que non o sei con certeza. Se o facía era ás agachadas. Eu nunca o vin recibir nin enviar.

MANUEL.- Cando se está fóra é moi doadoo deixarse levar e esquecer. Os recordos poden facer a vida máis bonita, si, pero só o esquecemento a fai máis soportable. Xa o di moi ben o refrán: “ollos que non ven...”

AMANDA.- Non, non era iso, el non esqueceu nunca. Sempre se accordou da súa nai. Era como unha presenza constante e invisible dentro del. Eu medrei oíndolle falar dela e da aldea a todas horas. E púñase verdadeiramente triste e meláncólico cando o facía. Transmitía unha amargura que só se pode sentir cando se ama moito a alguén... e se perdeu.

MANUEL.- Daquela, por que non veu vela nunca? Por cartos non sería. Non me pregunte como, pero véndo a vostede nótase ben que non é filla de pobres. Non sei, un aquel, a figura, o falar, pero vese que ten unha educación, un nivel.

AMANDA.- El chegou alá coma todos, cunha man diante e outra detrás. Mais daquela seica aínda funcionaba a irmandade. Os galegos axudaban aos galegos. E empezou a traballar no café do avó, que chegara moito antes e xa estaba establecido... (*explica*) o papá de mamá.

MANUEL.- Tamén era galego?

AMANDA.- Si, pero da parte da costa. E el non deixou ninguén alí. Á avoa levouna canda el.

MANUEL.- Así que o avó estaba situado?

AMANDA.- Non era millonario, pero co café sempre vivimos desafogados... ata hai pouco. Por diñeiro non foi. O non ter vido a Vilar, digo. O certo é que llo preguntei moitas veces, pero nunca me deu unha razón concreta. Contestaba sempre con evasivas: o frío, a néboa, a situación do país...

MANUEL.- A política?

AMANDA.- Non o sei. Ao mellor esa foi a conclusión á que eu quixen chegar: a ditadura e todo iso. Pero a guerra foi no trinta e seis e el daquela era un cativo.

MANUEL.- Poida que se implicase despois. Houbo algunha xente que resistiu nos montes: "Os fuxidos". Por estes lugares seica se moveron varios. Se cadra tivo que ver con algún "fuxido" e acabou tendo que fuxir tamén.

AMANDA.- Gustaríame moito que fose así, non llo vou negar, sería como máis fermoso. Supoño que é a vea romántica da mocedad que se resiste a secar. Ver a meu pai coma unha especie de Che Guevara na loita contra Franco.

MANUEL.- Vexo que saiu vostede guerrilleira.

AMANDA.- E quen non o é? Nós alá tamén sufrimos unha ditadura.

MANUEL.- Pois vai ter razón. Ao final aquí loitamos todos, uns por manter o moito que teñen, outros por sobrevivir...

AMANDA.- E outros polas ideas, Manuel...

MANUEL.- Eu deses non lle coñezo ningún, sabe? E iso que xa levo vivido un pouco e viaxado aínda máis.

(Como se fose chamado polo verbo viaxar, o ruído dun tren achégase pola ladeira, entre o outeiro e o río)

AMANDA.- O tren?

MANUEL.- Si, pasa por aquí pero non para. E cando paraba era pra baleirar a aldea. Aquí o tren nunca trouxo progreso, senón máis ben foi só vía de escape. Coma se non despachase máis que billetes de ida... Con todo, era a principal distracción que eu tiña de cativo: Sentarme e velo pasar todos os días. Ao mellor agardaba que algúnhha vez baixase un home traxeado e viñese cara min... non sei.

(O ruído do tren faise máis forte e lévanos outra vez ás fantasmas do pasado)

IV

*"Bos Aires ten unha gaita
sobor do Río da Prata,
que a toca o vento do Norte
ca súa gris boca mollada".*

(Nun café de Buenos Aires, MANUEL (pai) varre o chan cun delantal de camareiro, mentres CARLOS, outro camareiro galego, está rematando de secar vasos)

CARLOS.- Entón, seguro que non queres vir?

MANUEL PAI.- Xa che dixen que non, que non estou pra esmorgas. Mañá hai que madrugar. En menos de oito horas o café ten que estar aberto de novo.

CARLOS.- Por Deus bendito, como se pode ser tan formal e aburrido?

MANUEL PAI.- Cando se teñen obrigas que atender.

CARLOS.- Obrigas temos todos, eh? A ver se agora vas ser tí o único que traballa...

MANUEL PAI.- Non falaba do café. Estaba a pensar noutras obrigas. Na xente que me espera alá, na terra.

CARLOS.- Tamén aí che estamos todos na mesma. Eu deixei pai e irmás e teño que mandar unha axudiña de cando en vez pra, cando menos, afastalos un pouco da miseria.

MANUEL PAI.- Pero eu non quero só mandar unha axudiña. Quero ir eu, volver aló con cartos.

CARLOS.- E pra faceres o que? Mercar terras que non dan nin de comer? Estamos nunha gran cidade, Manuel. Isto é Buenos Aires e aquí si que hai vida... Que hai no teu Vilar do Río? O mesmo que na miña Paradela: néboa, frío, fame, e catro vellos a agardar polo sartego.

MANUEL PAI.- Hai ben máis do que iso. Pero non te preocupes, que non che vou dar a murga explicándoocho. Ti xa estás afeito aquí, e iso que chegamos xuntos. E eu non me afago, Carliños, non dou respirado ben nesta cidade.

CARLOS.- E iso que se chama Buenos Aires, que se chegan ser malos afogas! Mira Manuel, o que non se pode ser é un desagradecido. Este país acolleunos, deunos traballo e prata, mesmo que non sexa moita. E co tempo áinda habemos mellorar, seguro. E máis ti, que vives e dormes no café por non pagar un cuarto de aluguer. Oes, sería simpático que eu acabase traballando pra ti despois de ter chegado xuntos.

MANUEL PAI.- Pra min seguro que non. Pero se algunha vez pretendes chegar a ser o teu propio xefe, terías que pensar menos en troulas e aforrar un pouco máis.

CARLOS.- Co que aforro ben me chega. Só un morto, ou un aburrido coma tí, é quen de pensar en vivir pechado aquí, no paraíso da festa. Eu cumpro cos meus, e ninguén pode dicir o contrario. E no tocante a min, quen sabe o que me depara o futuro? Son novo e por agora só teño que pensar en vivir, o que teña que vir xa virá.

MANUEL PAI.- Anda, vaite, veña, que xa remato e pecho eu. A festa non espera por ninguén.

CARLOS.- Vale, déboche unha, mañá devólvocha e abro eu.

MANUEL PAI.- Seguro, xa podo esperar deitado. Ven antes das dez, polo nenos, que a esa hora baixa a almorzar o vello e non vaia ser o demo que non te atope

CARLOS.- Non te preocupes que co traballo non xogo (*fai un xesto pícaro*)... A non ser que tivese algo mellor entre mans, que entón si que vos mandaba ao carallo. Non todos os días se pode cambiar un traballo por un “choio” (*Vaise rindo*) Ata mañá.

MANUEL PAI.- Ata mañá. (*Para si mesmo*) Mañá é outro día.

(*MANUEL, coa cabeza ben lonxe, para de varrer e prepara, como se dun ritual se tratase, unha mesa con tres servizos de café baleiros. Senta e fala cos ausentes, como se se tratase dunha carta.*)

MANUEL PAI.- Querida mamá e Elvira. Espero que ao recibo da presente vos encontredes ben de saúde. Eu por aquí sigo ben, gracias a Deus, acordándome de vós en cada momento. E o cativo? Xa debe andar a choutar polos carreiros, non si? Mirádeme ben por el, non se vaia mancar... e faládelle do seu pai, que máis cedo que tarde hao levar ao carrancholo pra que non molle os pés na lama!.. O certo é que nestes tres anos non fun quen de saber nada de vós. De aquí non sae ningún coñecido pra aló, e as cartas... Non sei que pasa con elas, que non teñen resposta. Seguro que nin vos chegan á aldea. O outro día lin nun xornal que unha carta dun paisano tardou quince anos en chegar á súa aldea... cando el xa morrera! Maldito atraso! E, maldita soidade!... Como se chama o cativo? Poñeríadeslle o meu nome, non? Non paso por menos! Eu traballo arreo pra xuntar cartos e volver convosco canto antes, ou sacarvos de aí... Aínda que, non vaiades pensar, isto tampouco non vos é paraíso ningún...

AVOA.- (*Na aldea, rompendo a carta*) Volve, Caín, volve! E mentres non o fagas, cala!!, que non te quero oír.

RAQUEL.- (*Entrando calada e sobresaltando a MANUEL*) Aínda aquí, a estas horas? Con quen estabas a falar?

MANUEL PAI.- Con ninguén.

RAQUEL.- Así que agora xa falas só...

MANUEL PAI.- Non, non, seguramente pensaba en voz alta...

RAQUEL.- A morriña, Manuel, que te vai tolear.

MANUEL PAI.- Tampouco é pra tanto, non?

RAQUEL.- O que? A morriña ou a loucura?

MANUEL PAI.- Ningunha das dúas cousas. Por veces penso na aldea, si, na miña nai...

RAQUEL.- E en alguén máis?

MANUEL PAI.- Tamén, claro, na miña...

RAQUEL.- (*Cálao cun dedo nos beizos*) A distancia disípao todo. E todo quedou moi lonxe. A túa vida está agora aquí, neste país que te acolleu, nesta cidade, neste café. E nós somos agora a túa xente.

MANUEL PAI.- En parte tes razón. E nunca lle poderei agradecer abondo ao teu pai o que ten feito por min, sen embargo... (*ela córtao ofrecéndolle unha copa que servira antes*)

RAQUEL.- Ao mellor si, Manuel; se cadra si que podes ser agradecido. El non tivo fillos homes, namais ca min. De aquí a pouco alguén vai ter que levar o negocio, e non no mostrador, precisamente. Xa ves que cada vez baixa menos por aquí, o café do almorzo e para de contar. El confía en ti.

MANUEL PAI.- E logo ti?

RAQUEL.- As mulleres non nacemos praos negocios. E eu son unha muller, por se non te deches de conta, e nova... Eu aspiro a outra cousa, algo moito máis importante ca un negocio: unha familia, fillos...

MANUEL PAI.- Pois precisamente. Cando cases, o teu home seguro que ha levar ben o negocio.

RAQUEL.- (*Achegado máis*) Niso pensaba eu. Niso levo pensando os últimos tres anos.

MANUEL PAI.- Non te enganes, Raquel. Eu teño a miña casa aló, a miña familia.

RAQUEL.- Non, non te enganes ti: "Tiñas" todo iso, pero aquí non hai pasado. O pasado non sabe nadar e no barco, cos vultos e as maletas, non cabía. E tampouco tiñas cartos pra sacarlle un billete. Quedou afundido no Océano, Manuel, e sabes ben que non vai saír a flote.

MANUEL PAI.- (*Querendo cortar*) Perdoa, pero estou canso. Acabo de recoller e voume deitar.

RAQUEL.- Vai, si, e procura non soñar. Os soños son coma un veneno que reviran o sentido e se converten a correr en pesadelos.

MANUEL PAI.- Que trabucada estás! Soñar é bo.

RAQUEL.- Seguro, pero soñar co que se pode ter. Espertar de mañán e telo preto, agarimar o soño.

MANUEL PAI.- Daquela non é soño senón realidade.

RAQUEL.- Non, é soño, pero soño cumplido...

MANUEL PAI.- Voume deitar... desculpa, pero é tarde.

RAQUEL.- Si, ímonos deitar. Mañá é outro día, e pasado outro, e outro...

(*Coas palabras de Raquel faise a escuridade, e riba dela sona a voz solemne do CREGO nunha ceremonia de voda*)

CREGO.- "En la salud y en la enfermedad, en la riqueza y en la pobreza, hasta que la muerte os separe"... Y si alguien conoce impedimento alguno para la celebración de este sagrado matrimonio, que así lo manifieste ahora o que calle para siempre.

(*Uns segundos de silencio que rompe a voz do CARLOS*)

CARLOS.- Vivan los novios!!

MOITAS VOCES.- Vivan!!!

(*Badaladas de alegria que moi logo se espacian e atristuran. Estamos en Vilar do Río nos anos oitenta, no funeral de Elvira, a NAI*)

CREGO.- (*Coa mesma voz, pois que os Cregos teñen unha única voz*) Irmáns, xuntámonos hoxe aquí para confortar espiritualmente e darlle cristiano acougo ao corpo mortal da nosa irmá Elvira, da que a alma inmortal deixa este mundo para ir ao encontro de El Señor...

AVOA.- (*A Manuel, neto*) A min pertencíame ir de diante, pro ela foi secando e secando coma os sapos que espichabas nun pau de cativo, fóra a alma. Os corvos fórónlle roendo as entrañas aos poucos.

VECIÑA.- O mal ven sendo talmente coma unha ánima do purgatorio, nunca se sabe cando se che pode aparecer.

OUTRA VECIÑA.- A ela aparecéuselle áinda nova, miña pobre. E a bulir, que nin tempo lle deu a decatarse.

OUTRA.- O purgatorio pasouno ela en vida, que ben poucas alegrías levou.

OUTRA.- (*Polo fillo, Manuel*) E pra unha que tivo, tampouco é que lle durase moito.

AVOA.- (*A MANUEL, vinte anos más novo*) Un pouco máis e non dás chegado a tempo.

MANUEL.- Pero cheguei, non?

AVOA.- Chegaches, si. Tí non es dos de Caín.

MANUEL.- Déixese diso xa! Medrei con esa trécola da raza de Caín. Caín matou a Abel xa hai moitos séculos. Iso é o que dí a Biblia.

AVOA.- E el matou a túa nai.

CREGO.- Perdoar as ofensas e pecados que puidese ter cometido en vida e pregarlle a Deus que a recompense sentánto a con el o día do Xuízo. Quen ama a Deus non ha morrer, pois vivirá eternamente.

VECIÑA.- Soa dende a flor da idade, coa sogra, co fillo e co traballo, que outra compaña non tivo.

OUTRA VECIÑA.- E áinda o fillo acabou por lle marchar tamén.

OUTRA.- O mesmo que os demais. Marchou gañar a vida por aí adiante.

OUTRA.- Pero el non fixo coma o pai. El xiráballes cartos cada mes, dende o principio, que ben viña pagarlos o da Caixa.

OUTRA.- E despois xa volvے cada ano, nas vacacións, coa muller e co fillo.

OUTRA.- Co fillo ao principio, que en canto medrou un pouco o rapaz xa non quixo saber nada da aldea e quedaba aló, cos seus.

OUTRA.- Os seus tamén os tiña aquí.

OUTRA.- Estes que nacen fóra xa non che teñen nada destes lugares.

MANUEL.- Non é Caín, avoa. É o meu pai, mesmo que a min non me importe. Pero a vostede si que lle ten que importar. É o seu fillo Manuel e estea onde estea, vivo ou morto, naceu do seu ventre. (*Pola NAI*) Xa ela sufriu por todos... e calada sempre. Non sé mortifique vostede tamén!

AVOA.- Non é fillo meu. Xa non. Dende o día que saíu pola porta coa maleta. Ela agardou por el estes trinta anos, pero eu non. Eu vivín maldicindo o seu recordo. E así vou seguir mentres me quede alento. Mil anos que vivira, mil que maldiciría a súa raza.

MANUEL.- Aínda que me pese, eu son da súa raza. E o meu fillo tamén.

VECIÑA.- A muller tampouco non veu con el. Xa os últimos veráns andaba pola aldea tristeira, coma ánima en pena.

OUTRA VECIÑA.- Ao mellor xa non é nin a muller, que algo me deixou caer o meu Toniño cando me escribiu. Que parece que andaban mal, e xa sabedes que neses países estranxeiros din que as mulleres cambian de home coma de medias.

OUTRA.- E logo? ... Seica non se empeza a ver aquí, ou que?

OUTRA.- Unhas tantos e outras tan poucos.

OUTRA.- Non soltedes a lingua que se cadra non é pra tanto. A muller é dalá, é normal que non se afaga a esta vida da aldea.

OUTRA.- Pois o fillo o mesmo, que o sangue alemán seica é máis “gordo” có noso e acaba gobernando a quen o leva nas veas, mesmo que namais sexan unhas pingas...

AVOA.- E como vai o cativo?

MANUEL.- Ben, como vai ir? Aínda que xa non é tan cativo. Os rapaces medran e fannos vellos aos demais.

AVOA.- Xa antes o fixeches ti tamén... E a alemana?

MANUEL.- É a miña muller, avoa. E tamén está ben. (*Pausa, dúbida, como querendo convencerse a si mesmo*) Si, vaille moi ben.

AVOA.- E como non viñeron ao enterro?

MANUEL.- A escola do rapaz, o traballo dela... Alá non levan estas cousas tan á tremenda coma nós.

AVOA.- Son fríos coma a neve.

MANUEL.- Non, non é certo. Son... diferentes, nada más.

AVOA.- Non deixes que che rouben o teu fillo.

CREGO.- Tí que levaches unha cruz gravada no corazón. Tí que aturaches os traballos deste val de lágrimas con cristiana resignación. Tí tés reservado un lugar na morada dos xustos. Intercede por nós ante Deus Padre cando chegue a nosa hora.

AVOA.- E ti, cando volves marchar?

MANUEL.- Aínda cheguei onte e xa me quere botar? Vou demorar unha semana ou así.

AVOA.- Tí tés alá a túa vida... e a familia. O teu lugar está con eles.

MANUEL.- (*Cun certo ton de amargura*) A familia, si... (*Rectifica o ton*) A familia tamén a teño aquí. Quéroa convencer pra que veña comigo.

AVOA.- Pra Alemaña? Ti estás tolo

MANUEL.- Ou pra Vigo. Estou pensando en regresar, montar en negocio. Na aldea xa non se pode. Tiña pensado levalas ás dúas comigo. Agora xa non pode ser... pero vostede...

AVOA.- Que se me perdeu a min por ese mundo adiante? Quéresmo dicir? E tanto ten un lugar coma outro. Eu son de aquí. Aquí teño a raíz espetada e non se pode arrincar... Non, a que estaría tola sería eu se che fixera caso.

MANUEL.- Aquí xa non hai nada. E menos aínda vai haber dentro de pouco

AVOA.- Aquí estou eu, e os meus pais e teu avó... e agora túa nai. Aquí está toda a miña vida e ha estar tamén a miña morte. Fóra de aquí non hai nada pra min.

MANUEL.- O encoro vai enterrar a aldea, avoa, e vostede sábeo. Todo ha quedar debaixo del. Mesmo o cemiterio.

AVOA.- Pois vés de cando en vez e bótasnos as flores por riba da auga; que aboien, pra que as vexamos ben.

MANUEL.- Pero iso vai ser xa. Non vai pasar un ano ata que empecen as obras.

AVOA.- Non te preocupes. A min habédesme enterrar antes de que rematen.

V

*"E veño, sen embargo,
cecais a compartir cansazo e mais vertixe,
desamparo e querencia,
tamén a recibir a miña cota de rancores,
a miña leve comisión de amor.
En verdade a que veño non o sei con certeza,
pero veño."*

(No Outeiro, AMANDA está a facer un ramo de flores silvestres)

MANUEL.- Que estás a facer?

AMANDA.- Un ramo. Prás dúas avoas, a túa e mais a miña. Que compartan as flores co río.

MANUEL.- Excusas facelo. Non te esforces. Por moi forte que as tires non chegan abaixo. O río está lonxe e, como moito, quedan na ladeira. E dígocho por experiencia, que eu tamén o facía e sabe Deus cantos ramos estarán apodrecidos entre o toxo.

AMANDA.- Iso non é sí, que as flores voan cando se tiran con amor. O vento, os anxos, os trasnos, quen sexa!, lévanas xusto alí onde tí queres que cheguen.

MANUEL.- (*Irónico*) Vaia!, saiuche a frase redonda. Certamente é ben bonito iso que dis, pero a realidade é moito más cruel que a poesía.

AMANDA.- (*Extrañamente tensa*) E quen está a falar de poesía? Eu falo de verdade. Tí ves aquí de cando en vez a falar e a ver a túa avoa: “tranquila e sorrinte”. É esa más verdade do que a miña? Mira, é ben certo que a dor provoca amnesia, que moitas veces procuramos esquecer pra mantermos o equilibrio, pero tamén é certo que a morte realmente non existe, que as persoas morren só cando as esquecen e se te acordas de alguén ha estar sempre contigo. Eu negueime a esquecer, sempre, alá, cando o afastaron de min pra que engordara unha fría lista de desaparecidos...

MANUEL.- Quen?

AMANDA.- Que máis ten?. Xa non está... (*Pausa*)

MANUEL.- Leváronche o teu home?

AMANDA.- Viña de selo había pouco... Foi o único... pra min... e mesmo pra meu pai, que o chegou a querer como se fose un fillo, ese fillo que el non tivo... Enfermou cando o “desapareceron” e xa non se volvou recuperar de todo... Eu si, eu fíxeme más forte, aferreime á súa lembranza pra evitar que o presente me asolagara... como a Vilar do Río... E achegábame tamén cada día a esoutro río, o da Prata. Estou segura que as flores que botaba remontaban ou seguían a corrente ata chegaren onda el, porque non podería ser doutra maneira. (*Bota as flores pola ladeira abaxo*)... Xa ves, toda a miña vida está chea de ausencias.

MANUEL.- Tiveches pai e nai.

AMANDA.- (*Segue ao seu*) Ausencia agora dun país que xa non é o meu; ausencia destoutro país que non recoñeo... E ausencia dende sempre dun pai que non foi nin moi meno como eu quero lembralo. El estaba aló e axudou a criarme, si, mais sempre dende lonxe, como se non dese atopado nunca o seu lugar. Nin sequera sei se é quen de descansar en paz

MANUEL.- Non digas barbaridades! Coidado co solpor e co neboeiro, que son malos conselleiros. Pódennos facer ver o que menos agardamos.

AMANDA.- Ogallá que estivese a dicir barbaridades! Ogallá que non fosen más que divagacións dun solpor de domingo nun encoro! Pero sei que non é así. El nunca foi feliz aló, cada vez estou más certa. Ben é verdade que nos deu todo amor que puido, sobre todo a min, pero un amor eivado, diminuído por algunha presenza invisible pra nós. E coido que non era só a ausencia da terra que tiraba por el, que o facía, si, nin a nai que gardaba cada día no seu recordo. Había algo máis. Tiña que haber algo más ben tormentoso que nunca conseguiu esquecer... (*Pausa*) ...Cando xa sentiu a morte chamoume ao seu carón. Fun a última persoa que puido oír o seu alento. Pedíume que viñese por el... que visitase estes lugares, que procurase á avoa, se vivía... e que por riba de todo, o perdoase!

MANUEL.- E regresaches.

AMANDA.- Non. Regresar é volver ao punto do que un se foi, e eu nunca estivera aquí. Regresar regresaría ao Prata se tivese forzas, que non teño. E, se cadra, nin iso sería volver tampouco. Realmente, agora mesmo, sinto que non son de ningures: “Gallega” toda a vida en Buenos Aires e “sudaca” arrestora aquí, en Galicia....

MANUEL.- Somos o país da ingratitudine.

AMANDA.- Que va! O país é normal, a xente é normal, moita dela marabillosa, coma a xente de todos os lugares. Só que ás veces parece que recorre ao esquecemento.

MANUEL.- Como dixeches de meu pai, non si?

AMANDA.- Non podes ser cruel con el como algúns o son comigo, ou como foron outros contigo en Alemaña.

MANUEL.- Estás moi trabucada. Ninguén foi cruel comigo nese país. Acolléronme alí, traballei e pagáronme... A crueldade real está en deixar o teu, nunca no lugar que te acolle.

AMANDA.- Eu pensaba que a túa muller, o teu fillo...

MANUEL.- Eles menos ca ninguén. Escollerón, sen mais. Ela era dálí, e alí tivo sempre a súa vida. Fun eu o que foi importunala meténdome no medio sen ser chamado. E o meu fillo: Era tan meu coma dela, nonsi? Por que había vir aquí? E sobre todo, a que? ... se aquí nin hai nin houbo nunca nada que poida considerar de seu.

AMANDA.- Ti tamén escolleches.

MANUEL.- Escoller, escoller... Digamos que optei por volver. Pero non a Vilar que xa non existía. Como tampouco a avoa, que, non me preguntas como, pero estou seguro de que apurou a súa morte pra poder quedar aquí, pra pillar ainda o cemiterio en pé e descansar cos seus. Dalgúnha maneira conseguiu o que quería. Eu non, eu quedei a medio camiño e ás veces penso que é como se non volvese. Que eu tamén quedei condenado a ir errante pola vida. A raza de Caín.

AMANDA.- Non digas iso.

MANUEL.- Ao mellor foi por iso que comprei o taxi: pra vagar... (*esbozan os dous un sorriso*) É certo, andei errante toda a miña vida. De aquí pra alá, de alá pra acá, sen deixar pouso en ningures. É o más semellante ao meu oficio. (*Pausa*)

AMANDA.- (*Nota algo de frío*) Arrefriou un pouco.

MANUEL.- (*Bótalle a súa chaqueta polo lombo*). Toma. (*Ela mírao con ternura, agradecéndolle o detalle*) Aquí o sol agóchase a correr detrás dos montes e, da que te queres dar conta, ala!, xá tes a noite enriba. E as noites por estos pedregais non che son como á beira do mar. Non penses que é pola espera do taxi, pero hai que ir pensando en marchar.

AMANDA.- Seino, pero o certo é que me custa facelo. Síntome ben aquí.

MANUEL.- A min tamén me pasa. Por iso fun espaciando as miñas visitas nestes anos. Ao principio viña cada semana, no día de descanso, despois cada dous ou tres meses, agora xa había máis dun ano que non viña. Non é bo remexer, as cousas axítanse e mestúranse de mais, e a certas idades ten que haber un repouso pra vivir, unha rutina que che permita tirar pra adiante mesmo que sexa coma un sonámbulo.

AMANDA.- E onde quedan os soños, os proxectos?

MANUEL.- Proxectos, os das constructoras... e soños, xa hai ben tempo que “espertaron”. Prefiro as realidades, por duras ou solitarias que sexan.

AMANDA.- Non se pode estar só. Eu marchei do meu país porque vía que alí ficaba soa.

MANUEL.- E aquí, atopaches compañía?

AMANDA.- Coñezo algunha xente, amigas do meu barrio... Pero aínda non conseguín enterrar a soidade... É curioso, sabes en que traballa a miña mellor amiga? Cobrando os recibos da auga nunha empresa. Da auga deste encoro. Entablei relación con ela cando fun preguntar onde quedaba isto. Aínda que xa choveu dende aquela. Fun deixando pasar a visita un día e outro, un mes e outro, un ano enteiro. Como se tivese medo, un medo moi fondo ao que puidese haber aquí. E realmente non hai nada.

MANUEL.- Estamos nós, os dous... e a noite que se nos está a botar enriba. Vamos.

(Cóllea polos ombros e vaina levando cara ao taxi pra marcharen. Nas súas miradas hai más tenrura que tristura. Ruido de tren que agora si que para, aínda que eles non o vexan... Baixan os que se foron. -“Traerán os camiños algún día a xente que levaron”-O pai, a avoa, a nai e todos os “retornados” reencóntranse, como cada noite, na néboa do encoro... Pra descansaren en paz?)

ECUACIÓN

(A propósito de *Memoria*, de Sonia Torre Delgado)

España + Alemaña + Asturias + País Vasco + Galicia + Liberdade + Ditadura + Laicismo + Monxas +++ é igual a... Sonia Torre.

Encargóuselle a Sonia (xornalista asturiana-vasco-galega-alemana, afincada dende hai anos en Ourense) un dos textos que ían configurar o espectáculo “Emigrados”, porque coñecíamos a súa peripecia vital na emigración e sabíamos da súa capacidade para transmitir sensacións que ían ser imprescindibles no resultado final.

Efectivamente, esta “Memoria” que hoxe publicamos, (e que non configura un texto teatral ao uso), ten moiísima presenza en “Emigrados”, pois que, ademáis de constituír unha boa parte dos “monólogos” que encabezan o espectáculo para presentalo, viaxa transversalmente (desde a nosa dramaturxia) por dentro dos outros textos e por enriba de toda a obra.

Sonia Torre cumpriu o seu encargo cunhas fermosísimas pinceladas de verdade, de forza e de sentimento; cunhas pequenas historias cheas de realismo e de crueza, en branco e negro, pero ben adobadas cunhas pingas de cor que veñen da ironía e o distanciamento. Pinceladas que configuran un cadre-reflexión (nunca lección), que chega ben ao fondo da mirada daquela moita xente á que lle tocou vivir peripecias semellantes e que, ao mesmo tempo, achegan ben adentro delas a aquelloutra xente que non viviu esa realidade (en primeira persoa, que en segunda ou en terceira, todos e todas temos a experiencia). E diso dan fe as reaccións dos moitos públicos (así, en plural, poisque o público é múltiple, ademais de moito ou pouco) que acompañou e segue a acompañar o espectáculo na súa andaina polos escenarios

Unha ollada desde a infancia? Unha ollada desde a distancia? En todo caso unha ollada orixinal e sincera.

Xosé Manuel Pazos

MEMORIA

Sonia Torre Delgado

Resulta, cando menos extraño, comprobar como un só segundo dun recendo, un sabor, o retrouso dunha canción esquecida xa ata polo propio intérprete, ou mesmo un parecido casual do home que senta en fronte nosa no tren, pódenos devolver a un momento, un intre, ou a toda unha vida anterior que xa desterraramos nalgún recanto inhóspito da nosa memoria. Ás veces o que somos non é real, senón un reflexo deformado do que temos sentido, amado, odiado e mesmo ignorado.

Pechar os ollos e deixármos levar a través do tempo, sen morriñas nin melancolías, só polo puro pracer de revivir o que tanto nos gustou noutro espazo, é un exercicio que debera estar prescrito. Estou convencida de que as neuronas rexuvenercen e ademais sempre rexorde unha historia nova, tan nova que se suma a todas esas vivencias que nalgún momento ata nós mesmos poñemos en cuestión a súa realidade... Foi así ou soñámolo?

Se nese pasado se mesturan, ademais, linguas, paisaxes, persoas ben diferentes, futuros con case nada en común e soños con rostros dispares de mais, o xogo do retroceso acada unha dimensión distinta, tanto, que deben pasar anos para que unha se poida facer unha idea aproximada do que viviu e adiviñar en quen se converteu, aínda que ao remate o resultado en realidade non importa; é moito máis importante o proceso da ecuación (España + Alemaña + Asturias + País Vasco + Galicia + Liberdade + Ditadura + Laicismo + Monxas + + + é igual a...) De certo que non importa.

O UNIFORME

Mesmo que pareza mentira, o soño máis perseguido da miña infancia non foron nin bonecas, nin roupa, nin mariquinas recortables. O escuro obxecto do meu desexo infantil era un uniforme, pero non un calquera, non, senón o que lucían as alumnas do colexio de monxas. Deitábame cada noite coa ilusión de que ao día seguinte, ao espertar, vestiríanme coa saia tabulada gris e o xersei azul que elas levaban. E iso era algo que non lles podía perdoar a meus pais. Como era posible que, se tanto me querían, e vivindo nunha cousa así como París, que tiña que ser unha caste de lugar máxico onde todo se conseguía, a xulgar polos xoguetes que me convertían na más envexada, non podían facer que eu estudase coas monxas? En cambio, tiña que ir á escola unitaria cunha mestra que non dubidaba en aplicar estrictamente aquilo de “la letra con sangre entra”. E tanto entrou que aos cinco anos xa podía asinar eu mesma e escribir as postais que con bágoas recibían os meus pais: “Os escribe vuestra hija. Aquí todo bien, estoy muy contenta y tengo muchas ganas de veros”. Pero o uniforme seguía sen chegar e non chegou nunca, nin tan sequera cando, despois, me obligaron a estudar coas monxas, que xusto ese ano decidiran modernizarse e abandonalo.

A VIAXE

Iso si que era viaxar! Nada de coller un avión para chegar nunhas poucas horas. Á parte de que naqueles anos setenta era un luxo accesible para moi poucos e só utilizable no caso de emerxencias familiares, cando había tempo para tal cousa. Así que o coche era o vehículo, un coche bonitiño, longo, que ademais, ao chegarmos á casa, chamáballe a atención aos veciños, mesmo que ese, nalgúns casos, non fose o obxectivo.

A viaxe preparábase con días de adianto. Había que facer bocadillos para comer no camiño, preparar a neveira con refrescos e bebidas variadas, termos con café quentiño e ben cargado,

mantas, coxíns e, por suposto, a equipaxe. Contra as catro da tarde, e moitas veces en viaxes que se facían en caravanas de dous, púñase rumbo, por fin, ao mes máis soñado durante o ano: o de volver ao país, ver á familia, aos amigos, e o de non se sentir estranxeiro, non ser ningún “Ausländer”, cando menos os maiores, pois que os más pequenos da casa pasabamos de ser “la española” a ser “la alemana”.

Aínda que ningún dos dous apodos resultaba ser un alcume; co paso dos anos converteuse más ben nun adxectivo que viña significar: “hai que coñecela porque ven de lonxe e pode ser moi interesante; éche toda unha novidade, fala un idioma raro e ten costumes extraños”, aínda que, como pasa sempre na vida con estas cousas, era más lenda que realidade.

Mais volvendo á viaxe, saír ás catro da tarde non era unha casualidade, era o resultado dunha excelente planificación na que cada detalla contaba. Nos primeiros anos non había paradas, a non ser esporádicos descansos para que o condutor botara unha soneca, ou para tomar café, para comer ou para ir ao retrete. Naquela época sempre había un só condutor: o pai. Os fillos eran pequenos de mais e, a comezos dos anos setenta, era impensable que unha muller dispuxese do carné de conducir, cando menos as que saíran de aldeas pequenas, a maioría. Así que o da hora era para poder atravesar a maior parte do territorio francés, con estradas malísimas, ao longo da noite, cando o tráfico era praticamente inexistente. E, se había sorte, despois de máis de vinte e catro horas, chegábase ao día seguinte, pasadas as catro da tarde, ao destino. Claro que, cos anos, as estradas melloraron e mesmo se procuraron outras fórmulas para viaxar. E, polo medio, tamén se decidiu que viaxar tantas horas seguidas podía ser perigoso, e así, moitos decidían facer parada para durmir nunha zona especial para inmigrantes situada na zona fronteiriza de Irún. Ao entrar alí, con prezos especiais, por tratarse dun centro especial para os emigrantes, todos respiraban e sorrián cunha frase desexada: “Por fin en España”. Non importaba a Comunidade final de destino, non daquela. Aínda que logo começaron, nos anos setenta e catro e setenta e cinco, a intuíren que “España” non soaba nada ben en Iruña e decidiron procurar, en ocasións, outros lugares para durmiren, porque tamén empezou a non gustar en exceso o pasar a noite nun lugar diferenciado de emigrantes. Que tiñan de diferente?

Pero hai que recoñecer que as viaxes de ida non tiñan nada que ver coas de volta. Nestas disparábase a adrenalina do risco do prohibido. E é que se trataba de pasar de contrabando, nada menos que por tres fronteiras (española, francesa e alemana), produtos tan terroríficos como xamón, chourizo, coñac, güisqui e viño. Camuflalos era toda unha arte: por separado, en pequenas cantidades (xa se sabe, se descubrían unha botella, que polo menos se puidese salvar o resto) e procurar estratagemas para poder pasar estas “armas de destrución masiva”.

- Algunha cousa que declarar?
- Non, nada.
- Seguro?
- Si, señor axente.

E aquí cabían dúas opcións: Unha, que o axente tivese un bo día e dese por boa a resposta, algo que algunas veces acontecía, aínda que as menos. E a outra que non fose tan inxenuo, mandase aparcar o coche e se empregase a fondo no rexistro. E cando digo a fondo, ven sendo a fondo: desfacíanse as maletas, os paquetes, tirábase todo do coche e, se atopaban os produtos, simplemente adoitaban apropiarse deles, sobre todo as botellas (isto case sempre sucedía con franceses e alemáns) e abroncaban ao inmigrante. Este érache o peor dos escenarios. E ademais resultaba un tanto humillante, porque despois se perdía moito tempo en volver facer as maletas e en amañar o coche para continuar a viaxe.

- Algunha cousa que declarar?
- Só tres botellas de coñac, xa sabe, agasallos da familia... e uns chourizos.

- Sabe que está prohibido.
- Sei, pero son regalos e non se pode decir que non.
- Ben, a ver como o damos amañado.
- Que lle parece se lle deixo aquí dúas botellas?
- De acordo, e siga, pero lembre que está prohibido.
- Circulen, circulen.
- Chegamos á fronteira. Fai que durmes, a ver se así lles dá pena e non nos paran.

E eu, con seis, sete ou oito anos, deitábame no asento de atrás e pechaba os ollos. Os nervios amarrábanme, parecíame que estaba a facer algo moi, pero que moi importante, sentíame coma unha espía, mesmo que naquel momento non soubese o que iso significaba. Algunha vez me gañaron os nervios e, xusto cando o policía miraba o asento de atrás, dábame a risa e abría os ollos. Mais outras moitas veces foi un engano excelente. Cando facían o inequívoco sinal de parar, o que significaba desfacer o coche, e me vían a durmir, dáballes pena e mandábannos seguir.

Agora xa nin sequera hai fronteiras, afortunadamente.

OS CONTRASTES

As diferenzas eran moitas, aínda que os anos as fixesen desaparecer practicamente. O idioma foi a parte máis dura, porque unha lingua non é só un conxunto de palabras e de fonética. A lingua son os sentimentos, as sensacións, é a letra dos soños, os verbos da vida. Uns optaron por non querer entendela, co que o illamento estaba garantido, e outros decidiron convertela na súa segunda lingua, polo menos para facerse entender sen intermediarios. Para os más cativos non foi cuestión de decisión nin de planificación. O idioma imprantouse con suavidade e a unha gran velocidade: para eles non houbo problemas.

A curiosidade infantil axudoulle moito a iso da alianza das culturas. Nós, os recén chegados eramos esponxas que absorviamos absolutamente todo, e eles, os que naceran alí, preguntábano todo e puñan o seu interese en comprender: sobre todo ciencias tan elevadas como a gastronomía española e, nese apartado, a raíña era a tortilla, manxar para compartir nas merendas e que era quen de aumentar o número de amizades.

Dende os ollos dun cativo non houbo emigración, non houbo un país extraño que exercece de padastro, non houbo discriminacións. Dende os ollos dun cativo non houbo máis que un cambio de domicilio, un idioma que se converte en propio, uns costumes que non foron nunca extraños, unhas normas na casa un pouco diferentes ás do resto de amigos e un lugar máxico ao que volver de vacacións.

Dende os ollos do cativo, a dor, o desarraigamento e as bágoas apareceron co retorno. Aí si que houbo longas despedidas e promesas de voltar coa maioría de idade a unha terra que se consideraba xa propia. Dende os ollos dun cativo iso foi a emigración. Houbo que reaprender unha lingua, houbo que intentar comprender por que había colexios con uniformes de monxas ou curas e outros públicos, por que os rapaces non ían facer os deberes e compartir amizade á casa das rapazas, e tamén entender por que moitas das cousas que facía antes, e os seus pais apoianban, agora lle puñan pegas.

- Porque iso aquí non está ben visto... E "iso" eran un inocentes zapatos con tacón para unha nena de doce anos, ou facerse amiga duns rapaces.

Mais non foi nunca unha guerra. Non houbo mortos nos fillos dos emigrantes, non, polo menos, nos fillos que viviron cos seus pais. Nin sequera feridos, non, polo menos, por vivir noutro país. Se cadra os "cadáveres" estean naqueles que ficaron cos avós e en colexios, porque "era o mellor para eles". Non viviron unha vida moi distinta dos que non saíron da súa terra,

en todo caso viviron unha vida máis intensa que lles axudou a teren os ollos ben abertos.

Por iso, a pregunta que se repite sempre para os fillos, os pais, para os que foron, para os que volveron e para os que ficaron aló é: Pagou a pena emigrar? Foi realmente proveitosa para quen lle puxo cara e nome?

Non me interesa a resposta, porque para todos foi unha parte da vida propia que nos fixo ser quen somos.

E, ademais, postos a preguntar: Nacer paga a pena? Amar paga a pena? Chorar paga a pena?

A DOR

Foi cando cumprín os oito anos que me convertín nun neno triste. De súpito un día, os ollos se me volveron grises e a risa empezou a ser un raro accidente. Meus pais marcharon a Alemaña sós, para organizárense, para procurar unha casa e atopar o mellor momento de me levar con eles. Eu quedei coa avoa na aldea, á que chegaban todos os meses os xiros cos cobizados marcos. Aos seis anos, por fin, emprendín a primeira viaxe e aterrei contento e feliz: comezaba a aventura cos meus superheroies favoritos de guías: meus pais. Empecei na escola, pero, ou por culpa do idioma, ou porque estudar non era a miña idea de pasalo ben, as notas non ofrecían os mellores resultados que digamos.

Así que pouco despois de facer os oito anos, o meu sino quedou marcado. Os malos resultados académicos foron a escusa. Meus pais decidiron que aquilo, en alemán, e cuns códigos éticos que non eran os deles, non era a mellor educación para o seu fillo: quedaría de volta en España, interno nun colexio de curas para que me aprendesen a “ser un hombre de verdad y a tener una educación como Dios manda”...

Dende entón, e ata que a madureza foi realidade, nunca din recuperado a alegria.

.....

Para miña irmá, Estrela, a educación alemana era perfecta e ademais non era bo que unha filla se criase lonxe dos seus pais. Iso dicían eles, esquecendo que non era filla única. Por iso me enviaron a España a vivir coa avoa. Pero o que de verdade me doeui, o que realmente me transformou foi volver estar separado de meus pais e sabendo, desta vez, que outra estaba a ocupar o meu lugar.

Nunca puiden entender que fixera mal pra ser repudiado daquela maneira, nin que había de diferente entre eu e miña irmá. O tempo explicoume que nada, que non foi máis que un dos duros trabucos da emigración que moitas familias pagaron, e que supuxo auténticos desgarros de dor. Nunca fun quen de perdoar, pero hoxe aprendín a vivir con esa perda, áinda que foron moitos os anos de rebeldía nos que me presentaba coma orfo.

MEMORIA

Unha lembranza nidia da miña nenez son as bágoas constantes de miña avoa. Se as cousas ían ben: Ai que mágoa, se teus pais te visen tan contento!, e veña a chorar. Se eu estaba doente: Ai, se teus pais soubesen que estás enfermo!, e volta a chorar.

Ausencia de pais e abundancia de bágoas: velaí o resumo da miña infancia.